

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר אברהם פיליפס שליט"א

בבא קמא נג. - בענין דין דרבי נתן דהיכא דליכא לאשתלומי מהאי כו'

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- שור שדחף שור אחר לבור, לרבנן דרבי נתן בעל השור חייב ובעל הבור פטור. האם בעל הבור פטור מפני שבכה"ג אין לבור שם מזיק, או מפני שהתורה פטרתו אע"פ שיש לבור שם מזיק.
- רבי נתן ס"ל דהיכא דליכא לאשתלומי מהאי (בעל השור) משתלם מהאי (בעל הבור). האם רבי נתן מחייב לבעל הבור רק כאשר הבור גרם גם את נפילת השור וגם את ההיזק, או אפילו כשהבור גרם את נפילת השור וקרקע עולם גרם להיזק?
- הגמרא (נג.) מסתפקת אם ר' נתן סובר שכל אחד מהמזיקין עשה את כל ההיזק, או שכל אחד עשה רק חלק מההיזק, מהו מסקנת הסוגיא בספק זה?
- מבואר בגמרא (נג.): בשור ואדם שדחפו את האדם לבור ומת, בעל השור חייב כופר שלם. היכי אפשר לחייב בעל השור בכופר שלם, לדברי בעל המאור כאן דס"ל דלמסקנת הגמרא כל אחד מהמזיקין עשה רק חלק מההיזק ולא כל ההיזק?

1. גמרא בבא קמא נג., וז"ל, "אמר רב: בור שחייבה עליו תורה - להבלו ולא לחבטו, אלמא קסבר: חבטה, קרקע עולם הוא דמזקא ליה; ושמואל אמר: להבלו וכ"ש לחבטו, וא"ת: לחבטו אמרה תורה ולא להבלו, התורה העידה על הבור ואפילו מלא ספוגין של צמר. מאי בינייהו? איכא בינייהו דעבד גובה ברה"ר."

ומשנה שם נב., וז"ל, "נפל לפניו מקול הכרייה - חייב, לאחריו מקול הכרייה - פטור."

וגמרא שם נב. - נג., וז"ל, "אמר רב: לפניו - לפניו ממש, לאחריו - לאחריו ממש, וזה וזה בבור, רב לטעמיה, דאמר רב: בור שחייבה עליו תורה - להבלו ולא לחבטו; ושמואל אמר: בבור, בין מלפניו בין מלאחריו - חייב, שמואל לטעמיה, דאמר: להבלו וכל שכן לחבטו, אלא היכי דמי לאחריו מקול הכרייה דפטור? כגון דנתקל בבור ונפל לאחורי הבור חוץ לבור... נפל לפניו מקול הכרייה - חייב, לאחריו מקול הכרייה - פטור, וזה וזה בבור. אמר רב: נפל לפניו מקול הכרייה חייב. ואמאי? נימא: כורה גרם ליה! אמר רב שימי בר אשי: הא מני? רבי נתן היא, דאמר: בעל הבור הזיקא קא עביד, וכל היכא דלא אפשר לאשתלומי מהאי משתלם מהאי, דתניא: שור שדחף את חבירו לבור - בעל השור חייב, בעל הבור פטור; רבי נתן אומר: בעל השור משלם מחצה ובעל הבור משלם מחצה. והתניא, רבי נתן אומר: בעל הבור משלם ג' חלקים ובעל השור רביע! לא קשיא: הא בתם, הא במועד. ובתם מאי קסבר? אי קסבר: האי כוליה הזיקא עבד והאי כוליה הזיקא עבד, האי משלם פלגא והאי משלם פלגא! ואי קסבר: האי פלגא הזיקא עבד והאי פלגא הזיקא עבד, בעל הבור משלם פלגא ובעל השור רביע, ואידך ריבעא מפסיד! אמר רבא: רבי נתן דיינא הוא ונחית לעומקא דדינא, לעולם קסבר האי כוליה הזיקא עבד והאי כוליה הזיקא עבד, ודקא קשיא לך: לשלם האי פלגא והאי פלגא! משום דאמר ליה בעל השור לבעל הבור: שותפותאי מאי אהניא לי. איבעית אימא, לעולם קסבר האי פלגא הזיקא עבד והאי פלגא הזיקא עבד, ודקא קשיא לך: בעל הבור משלם פלגא ובעל השור משלם רביע, ואידך ריבעא נפסיד! משום דאמר ליה בעל השור לבעל הבור: אנא תוראי בבירך אשכחיתיה, את קטלתיה, מאי דאית לי לאשתלומי מהיאך משתלמנא, מאי דלית לי לאשתלומי מהיאך משתלמנא ממך. אמר רבא: הניח אבן ע"פ הבור, ובא שור ונתקל בה ונפל בבור, באנו למחלוקת ר' נתן ורבנן. פשיטא! מהו דתימא, התם הוא דאמר בעל הבור לבעל השור: אי לאו בירא דידי, תורא דידך הוה קטיל ליה, אבל הכא מצי א"ל בעל אבן לבעל הבור: אי לאו בירא דידך, אבנא

דידי מאי הוה עבדא? אי הוה מיתקל בה הוה נפל וקאי, קמ"ל דאמר ליה: אי לאו אבן לא הוה נפיל לבירא."

וגמרא שם נג:, וז"ל, "איתמר שור ושור פסולי המוקדשין שנגחו אביי אמר: משלם חצי נזק, רבינא אמר: משלם רביע נזק, הא והא בתם הא כרבנן והא כרבי נתן."

ורש"י שם ד"ה מאי דאית לי, וז"ל, "אבל רבנן בתר מעיקרא אזלי וסברי דבעל השור כולה הזיקא עבד, הלכך במועד בעל השור משלם כוליה ובתם בעל השור משלם פלגא ופלגא מפסיד, וגבי מתניתין נמי בתר כורה אזלינן ושניהם פטורין."

ותוס' שם ד"ה לעולם קסבר האי פלגא נזקא כו', וז"ל, "וא"ת כיון דפלגא נזקא עבד מה סברא היא זו דמשום דאשכחיה בבור משלם יותר ממה שהזיק, והיה רוצה ר"י לפרש דה"ק האי פלגא הזיקא עביד בעלמא כגון בשני שוורים שהזיקו אבל הכא בשור שדחף חבירו לבור הבור כוליה הזיקא עבד כדאמר את קטלתיה דבבירך אשכחית' ולכך מאי דלית לי לאשתלומי מיניה משתלמנא מינך, וחזר בו ר"י מפירוש זה דא"כ מועד לר' נתן אמאי משלם מחצה כי היכי דמהני שותפות לבור שאין הבור משלם אלא חצי ממה שהזיק כמו כן יועיל שותפות הבור לשור ולא ישלם השור מחצה, ובתם נמי איכא להקשות אמאי משלם רביע, ע"כ נראה דבור נמי פלגא נזקא עבד ומשום שגמר ההיזק ודומה כמי שעשאו כולו אמרינן כי ליכא לאשתלומי מבעל השור משתלם מבעל הבור."

2. תוס' בבא קמא נג: ד"ה הא כרבנן הא כר' נתן, וז"ל, "וקמ"ל דאפי' בשני שוורים יהיה הדין כמו בשור ובור, אע"ג דבשור ובור לר' נתן שייך טפי למימר כי ליכא לאשתלומי משור משתלם מבור מטעם דאמר אנא תוראי בבירך אשכחיתיה את קטלתיה ובשור ושור ליכא למימר הכי, ולרבנן הא קמ"ל דלא תימא דוקא בשור ובור אמרינן הכי דכי ליכא לאשתלומי מבור לא משתלם משור דהיינו משום דבור עושה עיקר המעשה ואיהו קטל בהבליה לכך לא נטיל חיובו על השור אע"ג דליכא לאשתלומי מיניה אבל בשור ושור שאין בזה עיקר ההיזק יותר מבזה הוה אמינא דאפילו לרבנן כי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי. ונראה לר"י דאביי ורבינא ס"ל האי כוליה הזיקא עבד והאי כוליה הזיקא עבד דאי ס"ל פלגא נזקא עבד למה יאמר רבי נתן דכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי הא לא שייך הכא טעמא דאנא תוראי, ולא קאמר הא והא כרבי נתן הא כמ"ד פלגא נזקא עבד והא כמאן דאמר כולה נזקא עבד משום דנראה לו לגמרא טעם ראשון שאמר רבא עיקר דהא כולה נזקא עבד ולהכי מוקי כולהו כוותיה."

3. תוס' דף נ: ד"ה לשמואל אגובה נמי מיחייב, וז"ל, "ע"כ בנתקל בגובה ונחבט בקרקע, דאי בנחבט בגובה מודה רב דחייב כמו באבנו וסכיננו ומשאו דאמר (לעיל דף ג.) אי דאפקריה בין לרב בין לשמואל היינו בור והיינו משום דחבטה דידיה הוא, וקשה דבנתקל בגובה ונחבט בקרקע מודה שמואל דפטור דקרקע עולם הזיקתו כדמוכח לקמן (דף נג.) אמר שמואל היכי דמי לאחוריו דפטור כגון שנתקל בבור ונפל אחורי הבור, וי"ל כגון דעבד גובה ה' טפחים וסביב הגובה חפר בעומק ה' טפחים ונתקל בגובה ונחבט בעומק בור, א"נ דוקא התם גבי נפל מקול הכרייה פטר שמואל שקול הכרייה גם לו ליפול וחבטה נמי לא גרם לו מעשיו שנחבט בקרקע שחוץ לבור. ואין להקשות דליחייב בעל הבור החצי שעשה חצי התקלה ובכל נמי ליחייב דהא מוקי לה כרבי נתן דכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי, י"ל דקסבר שמואל שאין לחייב בעל הבור לעולם אפי' לרבי נתן אלא כשעשה כל התקלה אז יתחייב בעל הבור כשנחבט ואפי' נחבט בקרקע עולם או כשעשה ההיזק אע"ג שלא עשה התקלה אבל בחצי התקלה לא יתחייב בור כשנחבט בקרקע עולם, ולפי זה אתי שפיר הא דמשמע לקמן (שם) נתקל באבן ונפל לבור דמחייב בעל האבן אע"ג דהאי בור לאו איהו כרייה."

4. משנה וגמרא בבא קמא כח. - כח:, וז"ל, "משנה. נשברה כדו ברה"ר, והחלק אחד במים או שלקה בחרסית - חייב. גמרא. אמר רב יהודה אמר רב: לא שנו אלא שטינפו כליו

במים, אבל הוא עצמו - פטור, קרקע עולם הזיקתו. כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי: מכדי אבנו וסכיננו ומשאו מבורו למדנו, וכולן אני קורא בהן: שור ולא אדם, חמור ולא כלים; והני מילי לענין קטלא, אבל לענין נזקין - אדם חייב, וכלים פטורין... ושמואל מתרץ לטעמיה: השתא דאמרת אבנו סכיננו ומשאו כבורו דמי, לר' יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור, לפיכך הטיח צלוחיתו באבן - חייב. א"ר אלעזר: לא שנו אלא שנתקל באבן ונשוף באבן אבל נתקל בקרקע ונשוף באבן - פטור; כמאן? דלא כר' נתן. איכא דאמרי, א"ר אלעזר: לא תימא בנתקל באבן ונשוף באבן הוא דמחייב, אבל נתקל בקרקע ונשוף באבן - פטור, אלא אפילו נתקל בקרקע ונשוף באבן - חייב. כמאן? כר' נתן. ר' יהודה אומר: במתכוין - חייב."

ורש"י כח: ד"ה וכלים פטורין, וז"ל, "על נזקי כלים פטור בעל הבור דשבירתן זו היא מיתתן, ומתניתין נמי מימיו בורו הוא הלכך כי חייב על נזקי הגוף חייביה ולא על הכלים."

ותוס' שם כח: ד"ה ונשוף באבן, וז"ל, "דוקא נקיט דנשוף באבן אבל נתקל באבן ונשוף בקרקע פטור דקרקע עולם הזיקתו, ואפילו שמואל מודה הכא דפטור כדפטר לקמן בהפריה (דף נג. ושם) נתקל בבור ונפל לאחורי הבור, וההיא דלעיל דמחייב שמואל צריך לאוקמא כגון שנחבט בקרקע שהמים נשפכים עליה דדמי לקרקע הבור, ואע"ג דשור שדחף חבירו לבור וגם הניח אבן ע"פ הבור ובא שור ונתקל בה ונפל לבור מחייבין בהפריה (שם) יש לחלק כיון שיש שם תקלה על הבור, ומיהו ודאי לרב קשה כי היכי דקאמר רב קרקע עולם הזיקתו ה"נ נימא בעל האבן בור של פלוני הזיקו."

5. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק י"ב הלכה ט"ו, וז"ל, "עשה תל גבוה ברשות הרבים ונחבטה בו הבהמה ומתה אם היה גבוה עשרה טפחים חייב לשלם ואם היה פחות מעשרה פטור על מיתת הבהמה, אבל אם הוזקה בלבד חייב לשלם נזק שלם ואפילו בתל גבוה כל שהוא או בחפירה כל שהיא שהנזק בכל שהוא דבר מצוי וידוע ואין המיתה בכל שהוא מצוייה והרי הוא כמו אונס."

ושם פרק י"ג הלכה ג', וז"ל, "כיצד, המניח אבנו או סכיננו או תבנו או משאו וכיוצא בהן ברשות הרבים והוזקו בהן בין אדם בין בהמה חייב נזק שלם, וכן אם הניחן ברשותו והפקיר רשותו ולא הפקירן נתקל בקרקע ונחבט בתקלה זו והוזק בה חייב בעל התקלה, ואם הוזקו כלים בכל אלו או נטנפו פטור."

6. הגהות מימוניות הלכות נזקי ממון פרק י"ב אות ג', וז"ל, "דאי ליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי כרבי נתן דדיינא הוא ונחית לעומקא דדינא כדאיתא התם, וכתב מהר"ם בתשובה דה"ה לשנים שמסרו ממון חבירהם או פטרו בעלי חובין וערבים שמשלמין לו היזקם ואי ליכא לאשתלומי כו', דליכא למימר דרבי נתן לא אמר אלא גבי בור משום טעמא דתוראי בבירך אשכחיתיה מאי דלית לי לאישתלומי מבעל השור משתלימנא מינך כדאיתא פ"ק דב"ק כדפירש"י, דע"כ הך חילוק דחוי הוא שהרי בפרק הפריה אומר אפילו בשור ושור כל היכא דלית לאישתלומי כו' אי"נ לה"ק ההוא טעמא דאע"ג דבור פלגא היזקא עביד אפ"ה משום טעמא דתוראי בבירך אשכחיתיה משלם הכל היכא דלית ליה לאשתלומי מבעל השור אבל היכא דכולה היזקא עבד בלא ההוא טעמא אמר כל היכא דלית לאשתלומי וכו' כמו בשור ושור, וה"נ בנדון זה כל חד וחד כוליה היזקא עבד דאיזה מהם שהיה פוטר את הערבים היה מקלקל החוב כדי היזקא כתוא מכמר כדפריש בסי' י"ב מהר"ם. ובתשובה אחרת משלו מצאתי דאפילו רבי נתן לא אמר היכא דלית לאשתלומי מהאי משתלם מהאי אלא היכא דהאי לאו בר תשלומין הוא כלל כגון שור תם שדחף חבירו לבור או שור ושור פסולי המוקדשין שנגחו או שלמים שהזיקו דבשר שהוא חלק בעלים ואימורין שהוא חלק גבוה הזיקו יחד, אבל אם שניהם בני תשלומין אלא שאחד עני ואין לו מה לשלם לא ישלם חבירו יותר מדינו בשביל עניותו של זה."

7. בעל המאור בבא קמא נג: (כג: בדפי הרי"ף), וז"ל, "אמר רבא הניח אבן ע"פ הבור ובא שור ונתקל בה ונפל בבור באנו למחלוקת ר' נתן ורבנן, ואי קשיא לך הא דאמרי לעיל בגמ' אלא היכי דמי לאחריו מקול הכריה דפטור כגון שנתקל בבור ונפל לאחריו הבור אמאי פטור בעל הבור נחייב כי היכי דמיחייב הכא בעל אבן, י"ל מאי פטור פטור מני"ש וחייב בח"י, וללישנא בתרא דרבא אליבא דר' נתן דאמר קסבר האי פלגא נזקא עבד והאי פלגא נזקא עבד דהא אוקימנא למתני' כר' נתן זהו דין נתקל באבן ונישוף בקרקע דלרבנן חייב בעל אבן נ"ש ולר' נתן ח"י, ודין נתקל בקרקע ונישוף באבן מפורש בפ' המניח את הכד בתרין לישני דר"א, וא"ת ללישנא קמא דר"א דאתיא כרבנן ולא כר' נתן אמאי קאמר לא שנו אלא שנתקל באבן ונישוף באבן לימא לא שנו אלא שנתקל באבן ונישוף בקרקע, לא מיתמר ליה הכי משום דקתני בברייתא הטיח צלוחיתו באבן וזהו נישוף באבן, ובלישנא בתרא נמי דאתיא כר' נתן לא מיתמר ליה נתקל באבן ונישוף בקרקע משום דאני"ש קא מהדר, ולא חש לפרושי דין ח"י. ויש לרב ר' אפרים ז"ל בדברים הללו סברא אחרת ואין דבריו נכונים."

ומלחמת ה' שם, וז"ל,

"עוד אמר רבא הניח אבן ע"פ הבור וכו' יש לומר מאי פטור מנזק שלם וחייב בחצי נזק וכלישנא בתרא דרבא. אמר הכותב אין זה נכון, דכיון דס"ל לר' נתן כל היכא דלא משתלם מהאי משתלם מהאי אף זה חייב בנזק שלם, ומה דומה לזה דנתקל באבן ונישוף בקרקע ואף הוא כיון דליכא לאשתלומי מקרקע עולם משתלם כולי נזק מבעל אבן, והיינו דאמרינן לקמן שור ואדם שדחפו לבור לענין ארבעה דברים אדם חייב ובכל ד' משתלם מאדם משלם וקמ"ל כר' נתן, ואמרי' נמי לענין כופר ושלושים של עבד שור חייב ובודאי כופר שלם קאמר דאי חצי כופר הא כופר שלם אמר רחמנא ולא חצי כופר כדאמרינן בפרק ד' וה', ואפי' כשתמצא לומר התם אפי' חצי כופר משום דכיון שמשלם האי חצי כופר והאי חצי כופר כופר שלם הוא אבל חצי כופר ממש ודאי לא, ועוד שאינו משלם כופר אלא בשהמית אבל בפלגא היזקא ודאי לא, אלא ש"מ שאף הדוחף חייב בכל לר' נתן וכן כשנתקל באבן ונישוף בקרקע בעל האבן מחייב בכלה נזקיה לר' נתן. ולא תדקדק במה שאמרו בגמ' אלא תוראי בבירך אשכחתי מאי דאית לי לאשתלומי מהאיך וכו' משתלמא מינד דאלמא אי לאו משום דאשכחתי בביריה לא הוה משתלם מיני' כיון דליכא לאשתלומי מהאיך, אלא ה"ק לעולם פלגא היזקא עבד וכיון דאיכא לאשתלומי מהאיך לא משתלם מהאי אלא רביע דהוא פלגא נזקא דידיה אבל היכא דליכא לאשתלומי מהאי אע"ג דפלגא היזקא עבד משתלם נזקו משלם ממאי דאפשר להשתלם ממנו משום דא"ל את קא גרמת לי, וליכא בין לשנא קמא לבתרא כלום אלא בפירוש תשלומי שור תם נחלקו דלא קא אמרינן מאי בנייהו, והיינו נמי דאקשינן בפ"ק אי אליבא דר' נתן הא אמר אע"ג דליכא לאשתלומי מהאי אישתלומי מהאי והתם ליכא

למימר אנא תוראי בבירך אשכחתי, וכן בשור ושור פסולי המוקדשין שנגחו לר' נתן משלם נ"ש אע"ג דהאי פלגא נזקא עבד והאי פלגא נזקא עבד דהא תלמוד לרבנן לא משלם אלא ח"י ואי כוליה נזקא עבד נ"ש משלם ואפי"ה משתלם משור הדיוט נ"ש ואע"ג דליכא למימר כי האי טעמא דאמרי' בגמ' גבי בור אנא תוראי בבירך אשכחתי וש"מ דלאו דוקא קא אמרי' אלא כדפרשינא.

הרי למדת שאפי' נתקל באבן ונישוף בקרקע משלם בעל האבן נ"ש אע"ג דפלגא נזקא עבד דלא גרע משני שורים שהזיקו שלא כדברי בעל המאור ז"ל, ועיקר קושיתו אינה קושיה שכיון שהכורה גרם לו להיות נתקל בבור פטור בעל הבור, דאי בתר גרמא אזלת איהו לאו גורם הוא שהכורה הוא דוחף הראשון ואי לאו כורה איהו לא עבד ולא מידי ואי בתר נזקא אזלת איהו לאו מזיק הוא שהרי נישוף בקרקע עולם ולפיכך פטור לגמרי, וכל היכא דתנן פטור ליכא למימר מח"י קאמר דה"ל למימר הכי וכל כה"ג לא מישתמיט מלפרושה.

ובפי' המניח בלישנא בתרא דר"א לא מתמר ליה נתקל באבן ונישוף בקרקע, דקתני הטיח צלוחיתו באבן, שהוא נישוף באבן, אבל בירושלמי אמרו בלשון הזה א"ר יוחנן המניח אבנו סכינא ומשאו ברה"ר ובא אחר ונתקל בהם וצלוחיתו בידו, בין שנתקל באבן ונחבט בקרקע בין שנחבט בקרקע חייב על נזקי אדם ופטור על נזקי צלוחית, גם זה ראיה שהדין בשניהם אחד הוא ומשלם נ"ש כר' נתן.

ומי שאינו מודה במה שפירשנו על כרחך יודה שהלכה כלישנא קמא דרבא דאמר האי כוליה היזקא עבד, דסוגיין הכי, ונמצא שדיננו דין אמת."